

УДК 37.09; 37013.74
DOI 10.31499/2618-0715.1(12).2024.305354

ВЧИТЕЛЬ І СУСПІЛЬСТВО: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Радул Ольга, докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри дошкільної та початкової освіти, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка.

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0627-1541>

E-mail: olga.s.radul@gmail.com

Андросова Наталія, кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри дошкільної та початкової освіти, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка.

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4642-1244>

E-mail: n.m.androsova@cuspu.edu.ua

Баранюк Ірина, кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри дошкільної та початкової освіти, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка.

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8112-7318>

E-mail: i.klochek@gmail.com

***Анотація.** У статті на основі історико-педагогічних праць, пам'яток педагогічної літератури, творів педагогів і письменників, сучасних досліджень у галузі порівняльної педагогіки здійснено короткий огляд того, як у різні періоди розвитку людства ставилися до професії учителя, яким було становище вчителя у суспільстві і яким воно є сьогодні в різних країнах світу. Досліджено ставлення до вчителів різних рівнів освіти у суспільстві, вплив релігійних уявлень, статі вчителя на ставлення до вчителя. Акцентовано увагу на умовах праці, заробітній платі вчителів, статусі вчителя в історії вітчизняної і зарубіжної педагогіки.*

***Ключові слова:** учитель, ставлення до вчителя, становище вчителя, умови праці вчителя, авторитет учителя, статус учителя, історія педагогіки, порівняльна педагогіка.*

TEACHER AND SOCIETY: HISTORY AND MODERNITY

Radul Olga, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Department of Preschool and Primary School Education, Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State University.

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0627-1541>

E-mail: olga.s.radul@gmail.com

Androsova Natalia, Candidate of Pedagogical Sciences, Associative Professor, Associative Professor of Department of Preschool and Primary School Education, Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State University.

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4642-1244>

E-mail: n.m.androsova@cuspu.edu.ua

Baraniuk Iryna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associative Professor, Associative Professor of Department of Preschool and Primary School Education, Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State University.

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8112-7318>

E-mail: i.klochek@gmail.com

***Abstract.** The teaching profession is one of the oldest. In the paper, we have made a brief review of whether the teaching profession was honorable in society in different periods of human development, whether it was respected in society, what the teacher's position was and what it is now.*

It has been found that in the countries of the Ancient East, the authority of the teacher was undeniable for children and adults. The means of existence of the teachers was the salary and gifts for the education of the children from the parents. In India, according to religious traditions, a hierarchy of teachers was formed that performed various teaching and educational functions, and the attitude of society towards them was unequal. In Ancient Greece, in connection with the simplification of the learning process, the authority of the teacher in society decreased. The treatment of teachers of different levels of education is unequal, the salary is low, especially for primary private school teachers. During the Middle Ages, the teachers were mainly representatives of the church.

It has been shown that with the development of society, education, and pedagogy, all prominent philosophers and pedagogues highly valued the importance of the teacher in society, emphasized the need for his material support. In the monuments of pedagogical thought of the Ukrainian Renaissance era, the role of the teacher in society is highly valued and requirements for teachers were set forth.

The position of the teacher gradually changed in the developed world with the creation of mass schools in the nineteenth century and their inclusion in the state system. The teacher becomes a civil servant. Women are also becoming teachers. However, the position of teachers in society, especially in rural areas, and the attitude towards them was unenviable, as Ukrainian writers have written about.

In the twentieth century, the teaching profession became widespread around the world. Nevertheless, even today, attitudes towards teachers vary from country to country. It depends on the peculiarities of the historical development of countries, the level of the educational institution where the teacher works, the gender of the teacher, etc., and it is manifested, in particular, in the social status, working conditions and remuneration. Nowadays, in most countries of the world, a teacher is a civil servant. Traditionally, the teaching profession is more respected in the East, in Muslim countries. In many countries around the world, even in developed ones, primary school teachers receive lower salaries.

***Keywords:** teacher, society, attitude to the teacher, position of the teacher, status of the teacher, working conditions for the teacher, history of pedagogy, comparative pedagogy.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Професія учителя є однією з найдавніших. Її виникнення має об'єктивні основи, оскільки суспільство не могло б існувати і розвиватися, якби молоде покоління, яке приходить на зміну старшому, змушене було б починати усе спочатку, без творчого освоєння і використання того досвіду, який воно отримало у спадок. Передання матеріальних і духовних надбань попередніх поколінь наступним є однією з передумов розвитку суспільства. Цю історичну місію завжди здійснював і буде здійснювати вчитель. Сьогодні учительство є масовою професією. На початку XXI століття вчителів у світі нараховувалося бл. 60 млн. Яким було і є сьогодні становище вчителя, як до нього ставилися в минулому і сьогодні, які вимоги висувалися й висувуються є однією з важливих педагогічних проблем у світі. У більшості досліджень здобувач освіти є об'єктом вивчення, а проблеми вчителів, викладачів ніби посідають другорядне місце.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремих досліджень з даної проблеми нами не виявлено. Побіжно про ставлення до вчителів у суспільстві йшлося у загальних історико-педагогічних дослідженнях, курсах зарубіжної і вітчизняної історії педагогіки Г. Жураківського, Є. Мединського, М. Гриценка, Б. Митюрова, С. Бабишина та ін. Також побіжно про становище вчителя у сучасних країнах світу йдеться у навчальних посібниках з порівняльної педагогіки О. Галус і Л. Шапошнікової (2006), Н. Кічук (2001), В. Радул та О. Радул (2023), А. Сбруєвої (2004), С. Сисоєвої і Т. Кристопчук (2012).

Деяка аналітико-синтетична інформація про професію вчителя у сучасному світі на основі європейських освітніх документів подана у публікаціях Л. Пуховської. У монографії О. Ярової (2018) частково йдеться про умови праці вчителів початкової школи.

Мета статті. Оскільки учительство є однією із найдавніших професій, у статті проаналізуємо, чи була вона почесною у суспільстві в різні періоди розвитку людства, чи користувалася повагою у суспільстві, яким було становище вчителя і яким воно є зараз.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як відомо, перші навчальні заклади виникли в III тисячолітті до нової ери в країнах Стародавнього Сходу – Міжріччі, Індії, Китаї, Єгипті. Країни східної рабовласницької деспотії вирізнялися розвиненим бюрократичним апаратом. Саме в давніх державах Месопотамії і Давнього Єгипту з розвитком культури письма і мистецтва рахунку виникає культ писця – професійного чиновника. Наголосимо, що це не писар, а дійсно чиновник, який оволодів мистецтвом письма, складанням документів.

Ієрогліфічне письмо Єгипту, Китаю, клинопис та піктограми Месопотамії були настільки складними, а відповідне уміння досягалось такою тяжкою працею, що оволодіння секретами письма створювало навколо грамотної людини ореол винятковості, надавало їй високого соціального статусу, забезпечуючи, порівняно з іншими, безбідне існування. У зв'язку з цим у давніх країнах Сходу освіті надавалось величезне значення як засобу благополучного життя, як можливості потрапити до привілейованого класу управлінців. Професія писця користувалася глибокою повагою у суспільстві. Оволодіти нею можна було в школах при храмах, а тому престиж цих шкіл та їх учителів у II–III тис. до н.е. був надзвичайно високим.

Інформація про діяльність шкіл у Міжріччі, учителя, учнів міститься на численних глиняних табличках, виявлених археологами під час розкопок давніх поселень. Частина з них, що стосується початку II тисячоліття до нової ери, отримала умовну назву «Шкільні дні».

Стосунки між учителями та учнями едуби – будинками табличок (так називалися храмові школи в країнах Месопотамії) нагадували стосунки патріархальної родини. Голову школи – умміа – часто називали батьком школи, а старших школярів – великими братами. Звична форма звернення вчителя до учня була «малий», так само звертався в сім'ї батько до сина. Вчителі та учні називали один одного колегами.

Авторитет вчителя був беззаперечним. У давніх текстах наводиться паралель між діяльністю вчителя по формуванню з нетямущого учня людини грамотної і вченої та діяльністю богів, які створили людину з глини. Проте підтримувався авторитет вчителя не лише переконаннями, а й фізичною силою. У «Шкільних днях» хлопчик звечора говорить матері: «Розбуди мене рано, я не повинен запізнитися, мій вчитель поб'є мене» [7, с. 57].

Посада вчителя користувалася повагою і серед дорослого населення. В одному з уривків «Шкільних днів», у якому йдеться про запрошення вчителя до дому недбайливого учня, зустріч учителя і батька описується святково: вчителя посадили на почесне місце,

батько з радісним серцем звертається до нього: «Ти «відкрив руку» моєму єдиному сину, ти робиш його майстерним» [7, с. 60].

Основним засобом існування вчителів була платня і подарунки за навчання дітей від батьків учнів та прибутки від літературної діяльності на замовлення палацу чи храму. Ймовірно, грошова платня і подарунки, які давали батьки школі, розподілялися її керівником серед усіх учителів.

Побічна інформація про розмір платні міститься у «Шкільних днях», де йдеться про запрошення вчителя до дому невстигаючого учня і щедрі подарунки, які дарувалися вчителю, щоб покращити його успішність: батьки «налили доброго масла в його посуд, як воду, він (учень) одягнув його в (нове) вбрання, вручив йому подарунок, поклав браслет навколо його руки. Учитель із радісним серцем звернувся до нього: «(Юначе), оскільки ти дав мені те, що ніяк не зобов'язаний був давати, подарував мені дарунки, які значно перевищують мою платню, виявив до мене велику повагу, хай Нідаба, цариця охоронців богів, буде твоєю богинею-покровителькою» [3, с. 129]. Як бачимо з наведеного тексту, подарунки вчителям, на противагу від заробітної плати, були добровільними, і в ціновому вираженні перевищували звичайний її розмір.

Пам'ятки писемності свідчать, що вчителі у країнах Месопотамії поєднували педагогічну діяльність із науковими дослідженнями в різних галузях доступних у той час знань, а також займалися літературною діяльністю.

Своєрідне ставлення до вчителя формувалося в давній Індії. Індійська педагогічна традиція в давні часи розвивалася в різних релігійних системах, за якими вважалося, що від учителя учень отримував начебто друге народження: якщо батько і мати народжують лише тіло, то вчитель дає духовне народження. Ідея другого народження від учителя проіснувала в Індії дуже довго.

Особливістю давньоіндійського суспільства був поділ на варни (касти). Освіту, відповідне виховання в навчальних закладах здобували брахмани (жреці). Стосунки між учителями і учнями були гуманними, ідея людяності панувала у навчанні.

Наголосимо, що в давній Індії були різні викладачі, яких у тогочасному суспільстві поділялися на ієрархічно нерівні групи. На нижчому рівні перебували упадхья, бо вони брали за навчання гроші, а це засуджувалось індуїстськими віруваннями. Навчання за гроші у найманого вчителя вважалося гріхом, хоча й легким, для обох сторін. Такий учитель навчав майбутніх брахманів більше професійним – «технічним» навичкам і знанням, а не світоглядним основам.

Інший тип вчителя – ачарья. Від такого вчителя учень отримує друге народження. Він навчав священному знанню, моральним нормам і правилам поведінки, був охоронцем традицій. Саме таке навчання вважалося почесною справою учителя і повинно бути, в ідеалі, безкоштовним, бо виміряти те, що передавалося і вкладалося (жива душа) було неможливо. Основними якостями справжнього педагога вважалися вченість, гарне походження, благочестива поведінка, дисциплінований розум, уважне і людяне ставлення до учнів.

У давньоіндійському суспільстві ачарья називали ще гуру. Буквальний переклад цього терміну – важкий, що має велику вагу, вагомих. «Важкість» гуру пояснювалася його великою святістю. Роль учителя, наставника, гуру величезна. В Індії панувала думка, що учень без учителя не досягне істини, а тому учителя треба шанувати, бо він визначає всю подальшу долю свого вихованця. Його шанували все життя, бо вважалося, що зв'язок із наставником зберігається весь час, поки обидва живі. Усі верстви населення виявляли велику пошану до вчителя, гуру, він завжди був почесним гостем у домі будь-якого свого учня [7, с. 57–58].

Особливе місце в розвитку освіти й педагогічної думки займає давня Греція. У греків під впливом фінікійського письма розвивається фонетичне письмо, яке значно спростило процес навчання, що позначилося на становищі вчителя та ставленні до нього у суспільстві. Воно стає неоднаковим до вчителів різних рівнів освіти, хоча освіта й високо цінувалася і громадянами давньої Греції і державою.

Більшість початкових шкіл Греції були приватними й платними. Платили вчителю небагато, як середньому реміснику, бо професія вчителя цих шкіл розглядалася як ремесло – вчитель повинен навчити елементарному, тобто читати і писати, тому й особливою повагою серед рабовласників ця професія не користувалася. Про низький соціальний статус вчителя початкової школи свідчить прислів'я, яке набуло поширення в Афінах: «Він помер, або став учителем» [7, с. 58].

Однак зазначимо, що державні діячі вважали своїм громадським обов'язком відвідувати навчальні заклади, спілкуватися з вихованцями, слідкувати за їх поведінкою, розповідати про державні закони і порядки, про героїчне минуле, тобто брали активну участь у моральному, громадянському вихованні молоді. В афінських навчальних закладах підвищеного рівня – палестрах, гімнасіях – фізичним вихованням і бесідами з учнями керували безкоштовно найшановніші громадяни міста.

У часи пізнього Еллінізму переважно діяли приватні школи, які утримувались за рахунок оплати учнями свого навчання. Утворилася шкільна система, функціонування якої підтримувалося і здійснювалось найманими й погано оплачуваними робітниками, що зумовило формування зневажливого ставлення до вчителя, до його професії з боку суспільства. Вважалося, що бути вчителем – це рабська праця, праця заради шматка хліба, а це недостойно порядної людини.

У часи середньовіччя вчителями переважно були представники церкви. Оскільки грамотних людей було не так багато, та й особливої потреби у них у ті часи, передусім у ранньому середньовіччі, й не було, то й не можна говорити про якесь виняткове ставлення до вчителів. Більшою повагою користувалися вчителі соборних та монастирських шкіл (тобто шкіл підвищеного рівня, в якій викладалося сім вільних наук), ніж парафіяльних. Священнику церкви платили батьки за навчання своїх дітей.

У вітчизняній історії з часів Київської Русі вчителя школи грамоти називали дяком, від грецького слова *diachos*, що означало грамотний. Часто він поєднував професію вчителя з виконанням обов'язків священника церкви. З XIV століття поширюється ще одне поняття – майстер грамоти. Мандрівними майстрами грамоти працювали переважно учні (студенти) колегій, які заробляли так собі на навчання. Дяк та майстер грамоти отримували платню за навчання від батьків учнів.

Дослідник С. Бабишин у праці «Школа та освіта Давньої Русі» описує звичай, який зародився у давні часів: кандидат у педагоги вилазив на дзвіницю, а громада «обпитувала» його. Якщо він швидко і дотепно відповідав, то з ним укладали угоду («ряд») на навчання дітей, в якій обумовлювались обов'язки обох сторін. Згідно з угодою, у тому разі, якщо громада її порушувала, вчитель мав право залишити школу і шукати кращого заробітку. Такі переходи були досить частими. Вчитель школи грамоти належав до найнижчого прошарку давньоруської інтелігенції. Про злиденне життя вчителів тих часів свідчить прислів'я : «Учитель у школі – обсівок у полі» [2, с. 37].

Водночас наголосимо, що вчителів шкіл «книжного вчення» (школи підвищеного рівня для заможних верств населення Русі) утримувала князівська влада, і ставлення до них з боку суспільства було значно кращим.

Деякі традиції, що збереглися в нашій історії ще й у XIX столітті, засвідчують, що учні та їхні батьки все ж таки поважали свого вчителя. Так, у школах грамоти Давньої Русі зародився цікавий звичай, пов'язаний із поступовим просуванням учня у навчанні. Після

закінчення певного етапу навчання кожен учень приносив у школу для вчителя горщик каші, зазвичай із зерна пшениці (що свідчить про давність обряду). До нашого часу дійшло прислів'я, пов'язане з навчанням грамоти у школі: «Кси, пси с фитою [останні літери давньослов'янської азбуки] пахнули сытою» [1], тобто підходить час, коли завершується вивчення азбуки і невдовзі чекай колективного обіду. Після цього учні виходили на подвір'я й розбивали пустий посуд.

Звичай приносити горщик каші до школи мав подвійне значення: з одного боку, він змінював становище учня у шкільному товаристві, він означав успішне просування у навчанні; з іншого боку, принесення горщику каші вчителю згідно правил тодішнього етикету відповідало моральним нормам шкільного побуту і було традиційною формою поваги педагога.

Історик М. Сумцов вважав, що звичай принесення каші був відголоском стародавніх часів, коли східні слов'яни приносили її богам землеробства і скотарства. Після їжі посуд з-під каші розбивали, бо вважали людей недостойними користуватися священним посудом [1]. Так само робили й учні у школах грамоти, після колективного обіду. Про побутування цієї традиції у школі ХІХ століття пише Тарас Шевченко у повісті «Наймичка», де йдеться про навчання хлопчика Марка в церковно-парафіяльній сільській школі, історик І. Забелін про навчання грамоти актора М. Щепкіна.

В епоху європейського Відродження у заможних колах починають висуватися певні вимоги до вчителів, особливо гувернерів, які індивідуально займалися вихованням і навчанням дітей. Зокрема, ми бачимо це у творах Ф. Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель», М. Монтеня «Досліди».

Усі видатні філософи і педагоги високо оцінювали значення вчителя у суспільстві. Одним із перших це робить Ян Амос Коменський у своїх численних працях, зокрема у «Великій дидактиці», «Законах добре організованої школи», «Материнській школі» та ін. Так, оцінюючи професію вчителя, він зазначає, що їм «доручена дуже почесна посада, вище якої нічого не має бути під сонцем», їх «праця служить на благо роду людського» [4, с. 154]. Батьки, готуючи дітей до навчання у школі, повинні виховувати поважне ставлення до вчителів. Зокрема, у «Материнській школі» наголошується, що батьки «повинні будуть прищеплювати дітям любов і довір'я до майбутніх викладачів. Цього в єдиний спосіб досягти не можна, – наголошує Я. Коменський. – Іноді треба з любов'ю згадувати про вчителя, називаючи його дядьком по батькові або матері, хрещеним батьком, сусідом і взагалі розхвалюючи його вченість і мудрість, його люб'язність і доброту, вказуючи, що він людина видатна, багато знає, ласкавий до дітей і їх любить...» [5, с. 22].

Водночас, у творах Коменського міститься інформація про те, що вчителі тогочасних шкіл отримували небагато, їхнє становище було злиденним. І якщо траплялася нагода, то гарні вчителі ставали приватними, домашніми вчителями у сім'ях заможних людей, отримуючи більші кошти за свою працю.

Високо оцінювали роль учителя у суспільстві філософи-просвітителі ХVІІІ століття, оскільки вважали, що за допомогою освіти й виховання можна змінити суспільство на краще. У різноманітних освітніх документах, створених видатними філософами багато уваги приділено учителю та ставленню до нього з боку держави, суспільства. Зокрема, Д. Дідро у документі «План університету або школи публічного викладання всіх наук для Російського уряду» (1775 р.) наголошує на тому, що праця вчителя повинна добре оплачуватися, а учительська професія повинна бути особливо шанованою у суспільстві. Держава повинна також забезпечувати старість та інвалідність учителів.

В епоху українського відродження вимоги до вчителя, які висувалися тогочасним суспільством в особі членів релігійних православних братств, містяться у статутах

братських шкіл, які збереглися до нашого часу – Львівської (1586) та Луцької (1624). Зокрема, у другому статуті Луцької школи наголошується, що учні повинні наслідувати вчителя у його чеснотах, а тому вчитель «має бути благочестивий, розсудливий, смиренномудрий, лагідний, стриманий, не п'яниця, не блудник, не хабарник, не гнівливий, не заздрисний, не сміхотворець, не лихослов, не чародій, не басносказатель, не посібник єресей, але прихильник благочестія, в усьому являючи собою взірець добрих діл» [9, с. 107].

Про ставлення до вчителів йдеться у вітчизняній педагогічній пам'ятці «Про виховання чад», опублікованій у друкарні львівського братства у 1609 р. Невідомий автор, член братства (можливо, Іван Борецький або Гаврило Дорофеевич) уклав збірку із творів візантійського богослова Іоанна Златоуста, присвячених вихованню дітей, вибравши із них те, що найбільш імпонувало його педагогічним поглядам та вимогам львівського братства. Так, у творі наголошується, що вчителів більше, ніж батьків потрібно шукати й любити, а до вибору першого вчителя треба підходити досить ретельно.

Про значення вчителів для розвитку народу, його культури говориться й у вітчизняних творах полемічної літератури початку XVII століття, зокрема у «Палінодії, або книзі оборони...» Захарія Копистенського. Він прославляє Стефана Зизанія – одного із засновників Львівської братської школи, а також викладачів Острозької академії за їх внесок у розвиток освіти.

Становище вчителя поволі починає змінюватися у розвинених країнах світу із створенням масової школи у XIX столітті, включенням її у державну систему. У цей час учитель поступово стає державним службовцем. Водночас змінюється ставлення до вчителя з боку держави. Виникають державні заклади з підготовки вчителів, зокрема учительські семінарії у Німеччині та Російській імперії, навчальні коледжі в Англії, нормальні школи у Франції. У XIX столітті з'являються педагогічні газети і журнали, створюються професійні об'єднання вчителів, народне учительство набуває самостійної масової інтелігентної професії. З другої половини XIX ст. вчителями починають ставати і жінки з дворянських родин. Зазвичай, учителі шкіл були сумлінними, відповідальними, культурними людьми, гідно підтримували свій авторитет серед простих людей.

Однак становище вчителів у суспільстві, особливо в сільській місцевості, та ставлення до них було незавидним. Багато українських письменників другої половини XIX – початку XX століття висвітлюють ці проблеми у своїх творах, статтях, зокрема Леся Українка, І. Франко, П. Грабовський, М. Коцюбинський та ін. Особливу увагу вони звертають на низьку заробітну плату сільських вчителів.

Так, подруга Лесі Українки, яка працювала у церковно-парафіяльній школі неподалік від Луцька, мусила «викручувати» платню у батьюшки, вчити його дітей за обід («Волинські образки»). Не було й нормальних умов життя. Пропрацювала вона вчителькою менше року.

І. Франко у рефераті на снятинському вічі «Наші народні школи і їх потреби» (1892) зазначає, що на Галичині через низьку платню двоє вчителів «на посаді померли з голоду», і далі: «Учитель у нас бере [заробляє] менше ніж перший ліпший возний при суді або стражник при криміналі». Письменник робить висновок: «Ну, то не диво, що на таку благодать ніхто без крайньої нужди не хоче йти, і учитель, як тільки може, покидає своє місце, іде до стражі фінансової або деінде» [10, с. 312]. Критикує І. Франко і занадто обтяжливий нагляд за вчителем з боку різних установ, як він пише – десяти «різних властей і невластей: і війт, і священник, і члени ради шкільної місцевої, і інспектор, і рада шкільна окружна, і дідич, і арендар, і жандарм, як-то кажуть, і баба, і ціла громада...» [10, с. 312].

У ХХ столітті поступово із розширенням попиту на освіту суттєво збільшується кількість шкіл і, відповідно, вчителів. Саме у ХХ ст. професія вчителя стає масовою по всьому світу, особливо після 60-х років, після звільнення великої кількості країн Африки, Азії від колоніалізму. Наприклад, якщо у 60-і роки ХХ століття учителів було понад 16 млн., то вже на початку ХХІ – біля 60 млн., а це 1,6 % населення Землі [6, с.17].

Однак ставлення до вчителів у різних країнах світу різне. Воно залежить від особливостей історичного розвитку тих чи тих країн, а також від ступеня закладу освіти, де працює вчитель, статі вчителя тощо та виявляється, зокрема в соціальному становищі, умовах та оплаті праці.

Сьогодні у більшості країн світу вчитель за статусом – державний службовець. У більшості країн світу вже давно є визнаним факт, що від особистості вчителя та його праці залежить результативність освіти. А тому масовість учительської професії визначає особливий статус фахівців освітньої сфери серед інтелігенції.

Традиційно більш шанованою є професія вчителя у країнах Сходу – Японії, Китаї, Індії, у мусульманських країнах. Це виявляється насамперед у заробітній платі. Наприклад, у Японії вона на 25 % вище, ніж середня заробітна платня державного службовця (до того ж, учитель щорічно одержує надбавку). Для порівняння, у США учитель отримує на 2–6 % менше, ніж інші службовці. Відносно високий рівень заробітної плати вчителів у Японії зумовлює те, що співвідношення вчителів-чоловіків і вчителів-жінок у початковій школі приблизно однакове, а в середній школі чоловіки-вчителі мають суттєву перевагу, їх 80 %.

Переважають вчителі-чоловіки й у країнах, що розвиваються, Африки та Південно-Східної Азії. Наприклад, в Індії вчителів-чоловіків у початковій школі 67 %, у Танзанії – 56 %. Найбільше вчителів чоловіків у тих країнах, де дівчаткам не дозволяють відвідувати школу. Таке явище зумовлене не тільки традиційною повагою до тих, хто навчає та відносно високою заробітною платою вчителів, а й релігійними обмеженнями, нерівноправністю жінок не тільки в галузі освіти, а й у суспільстві.

У країнах Європи більшість учителів – це жінки. Кількість учителів-жінок у закладах дошкільної та початкової освіти подекуди сягає 80 % і більше від усього педагогічного персоналу. Зокрема, у Франції вчителів-жінок у початковій школі 79 %, у Великій Британії – 81 % [6; 8]. Учителі-жінки переважають на нижчих рівнях освіти тому, що там нижча заробітна плата і традиційно вимагається нижчий рівень кваліфікації. А професія педагога дає можливість жінкам поєднувати роботу із сімейними обов'язками. У середній школі вчителів-чоловіків значно більше

Не так багато й жінок-керівників у галузі освіти, навіть у європейських країнах. Так, згідно даних Європейської мережі інформації та документації в галузі освіти, цей показник у ланці початкової освіти в Європі в середині 90-х років ХХ ст. був таким: Бельгія – 37 %, Данія – 25 %, Нідерланди – 13 %, Австрія – 48 %, Фінляндія – 23 %, Швеція – 46 %, Англія та Уельс – 22 % [6; 8].

Відмінності в умовах праці виявляються й у кількості учнів на одного вчителя. Так, наприкінці ХХ ст. на одного вчителя початкової школи в країнах Європи (зокрема у Франції, Великій Британії) припадало 19 учнів, у США – 16, у Бразилії і Китаї – 24, а в Танзанії – 37 [8, с. 45].

У більшості країн Європи на початку ХХ століття на законодавчому рівні встановили мінімальну і максимальну кількість учнів у класах початкової школи. Так, згідно законодавства, в Австрії на одного вчителя початкової школи може припадати від 10 до 25 учнів, в Ірландії цей показник у межах 25–34, в Італії – 15–26, у ФРН – 17–29, у Румунії – 10 – 25, у Чехії – 10–30. У європейських країнах помітною є тенденція до зменшення учнів у перші два-три роки навчання [11, с. 254–255]. Так, у 2014 р. фактична

кількість учнів у початковій школі спостерігалася від 15 осіб у Люксембурзі до 26 – у Сполученому Королівстві [12, с. 401].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. У даній статті нами здійснено короткий огляд того, чи була професія учителя почесною у суспільстві в різні періоди розвитку людства, чи користувалася вона повагою у суспільстві, яким було становище вчителя і яким воно є зараз. Кожний із зазначених аспектів може бути напрямком окремих педагогічних досліджень, як у галузі історії педагогіки, так і сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антологія педагогічної думки Стародавньої Русі та Російської держави XIV–XVII ст. Просвітництво, 1985.
2. Бабишин С. Д. Школа та освіта Давньої Русі. Київ, 1973.
3. Дияконів І. М. Люди та міста Ура. 1990.
4. Коменський Я. А. Закони добре організованої школи. Вибрані педагогічні твори: у 2 т., 1982. Т. 2. С. 133–163.
5. Коменський Я. А. Материнська школа. *Історія дошкільної педагогіки. Хрестоматія / Упоряд.: З. Н. Борисова, В. З. Смаль. 2-е вид., доп. Київ : Вища школа, 1990. С. 8–22.*
6. Пуховська Л. Професія вчителя у світовому освітньому просторі: статистичні характеристики. *Шлях освіти*. № 1. 2004. С. 17–20.
7. Радул О. С. Вчитель і суспільство: погляд у минуле. *Рідна школа*. 2004. № 7–8. С. 57–58.
8. Радул О. С. Учитель початкової школи у сучасному світі. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 205. Кропивницький: ЦДПУ, 2022. С. 44–48.
9. Статут шкільний. *Радул О. С. Історія педагогіки України: навчальний посібник*. Вид. 4, доп. і переробл. Харків, 2017. С. 107–112.
10. Франко І. Наші народні школи і їх потреби. *Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія*. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2003. С. 308–313.
11. Ярова О. Б. Тенденції розвитку початкової освіти в країнах Європейського Союзу (кінець XX – початок XXI ст.). К., 2018.
12. OECD. Education at a Glance 2016: OECD Indicators. OECD, Publishing, 2016.

REFERENCES

1. Antolohiia pedahohichnoi dumky Starodavnoi Rusi ta Rosiiskoi derzhavy XIV–XVII st. Prosvitnytstvo, 1985.
2. Babyshyn S. D. Shkola ta osvita Davnoi Rusi. Kyiv, 1973. [in Ukrainian].
3. Dyiakoniv I. M. Liudy ta mista Ura. 1990.
4. Komenskyi Ya. A. Zakony dobre orhanizovanoi shkoly. Vybrani pedahohichni tvory: u 2 t., 1982. T. 2. S. 133–163.
5. Komenskyi Ya. A. Materynska shkola. *Istoriia doshkilnoi pedahohiky. Khrestomatiia / Uporiad.: Z. N. Borysova, V. Z. Smal. 2-e vyd., dopov. Kyiv : Vyshcha shkola, 1990. S. 8–22.* [in Ukrainian].
6. Pukhovska L. Profesiia vchytelia u svitovomu osvithnomu prostori. *Shliakh osvity*, 2004. S. 17–20. [in Ukrainian].
7. Radul O. S. Vchytel i suspilstvo: pohliad u mynule. *Ridna shkola*. 2004. № 7–8. S. 57–58. [in Ukrainian].
8. Radul O. S. Uchytel pochatkovoї shkoly u suchasnomu sviti. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky*. Vyp. 205. Kropyvnytskyi: TsDPU, 2022. S. 44–48. [in Ukrainian].
9. Statut shkilnyi. *Radul O. S. Istoriia pedahohiky Ukrainy: navchalnyi posibnyk*. Vyd. 4, dop. i pererobl. Kharkiv, 2017. S. 107–112. [in Ukrainian].
10. Franko I. Nashi narodni shkoly i yikh potreby. *Istoriia ukrainskoi shkoly i pedahohiky: Khrestomatiia*. Kyiv: T-vo «Znannia», KOO, 2003. S. 308–313. [in Ukrainian].
11. Yarova O. B. Tendentsii rozvytku pochatkovoї osvity v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu (kinets XX – pochatok XXI st.). K., 2018. [in Ukrainian].
12. OECD. Education at a Glance 2016: OECD Indicators. OECD, Publishing, 2016.